

MINT A DIÓFA

Takács Zsuzsa: *Spirálfüzet. Kamaszlányversek 1987–2021*

2021-ben Turi Lilla rajzaival illusztrált kötetben jelentette meg a Magvető Kiadó Takács Zsuzsa – nevezzük most így, a kötet alcímének ajánlását követve – kamaszverseit. Ez esetben a „kamasz” kitétel nem a szerző életkorára és léthelyzetére utal, hanem egyfelől a célközönségre (a fülszöveg ebbe az irányba terelget: „kisebb és nagyobb kamaszokhoz, főként kamasz lányokhoz szólnak”), másfelől a versbéli beszélő életkorára és léthelyzetére. A *Spirálfüzet* két részből tevődik össze: az első, nagyobb egység a költő korábbi gyerekversek könyvének, az 1987-es *Rejtjeles tábori lap*nak az újrakiadása, a második, kisebb rész pedig friss, 2021-re datált verseket tartalmaz *Az égen bárányok fodrozódnak* fejezetcímmel.

Ha összevetjük a korábbi kötetanyaggal a mostanit, akkor a két *Rejtjeles tábori lap*-szövegkorpuszban csak apróbb eltéréseket találunk. De ennek tárgyalása előtt röviden ejtsünk szót a könyvtárgyi különbségről. Míg az 1987-es kiadványt Szecskó Tamás illusztrálta, a mostani Turi Lilla rajzaival jelenik meg. Turi nagyon egyedi, felismerhető stílusa ismerős lehet egyebek mellett akár Tóbiás Krisztián *A mikulás rakétája* című kötetéből (FISz, 2020), akár a Csimota Kiadónál megjelent tavalyi könyvből, amely viszont már egy szerzős, saját munka. Az *Amire emlékszem* egysoros szövegekkel dolgozó, meglehetősen „halk” könyv, amelyet az egész oldalas képek uralnak. Gesztelyi Herminának a tavalyi év gyerekversek kiadványát szemlélő toplistáján a kép(es)könyv az első helyre került: „Dinamikus vonalvezetésű, karakteres rajzai az emlékezés, a gyerekkor és az egész életút általános és időtlen tapasztalatát sűrítik magukba, egészen sajátos, a kollektív emlékezetet megmozgató élményt adva így” (KULTer.hu, 2021. január 11.). Tudjuk, hogy a Tóbiás Krisztián-könyvben Turi Lilla szintén tulajdonképpen társszerzői szerepet foglalt el, amennyiben a vers és kép koprodukcióján túl a szöveg tipográfiai szervezésébe is belevetült: a betűméret nagyságától kezdve a kreatív lapelrendezésig. A *Spirálfüzet* esetében ilyen mérvű könyvtervezői munkáról ugyan nem beszélhetünk, és ezúttal az illusztrációk szorosabban követik a szövegek tartalmát, elmondható, hogy most is nagyon sajátos, a könyvet minőségében egyedivé varázsoló megoldásokkal találkozunk. S a szorosabb szövegfogásnál jóval lényegesebb az, hogy a rajzok ízlésesen felforgató világa megteremti azt a markáns egyéniséget, amely – mint arról szólni fogok – a versekben megrajzolt kamaszlányfigurára is jellemző.

Ami a szöveganyagban történő változtatásokat illeti: időnként megváltozik a központosítás, illetve egyes szóalაკok írása (például hiányzó vesszők, „föntmaradnánk” helyett „fönt maradnánk” stb.). A *Rejtjeles...-ben* szereplő Mari a *Spirálfüzet*ben következetesen Kati lesz. Egy vers, a *Szilveszter* címe *Szerpentinre* módosul, ami egyfelől teljesen érthető hangsúlykijelölés, amennyiben a műben a „szerpen-

Magvető Kiadó
Budapest, 2021
80 oldal, 2999 Ft

tin” szó különös, a testvér számára nehezen elfogadható, nehezen érthető hangzása áll a középpontban – másfelől míg az eredeti címadás mégiscsak izgalmasan és humorosan ellentézte a szituációt (a szilveszteréji játékot, annak minden elvárásával együtt) és a verstörténést (a játék neve körüli bonyodalmat), az új címmel egyszerű nyomatékosító ismétlésszerkezetet kapunk (s így maga a szó már négyszer bukkan föl a rövid szövegtestben). Az *Egyszer még elfelejtesz lélegzetet venni!* (*Apám mondása, 1984*) című versben megváltozik a sor: a „Marinak a névnapjára venni / egy keményszálú, norvég fogkefét” most ekképp szerepel: „Katinak a névnapjára venni / egy zenélő norvég fogkefét”. A változtatás előtt némileg értetlenül állok, s bár biztosan lehetne motivációt keresni mögötte, mégiscsak arról van szó ismét, hogy egy szellemesebb, megütköztetőbb megoldás helyett kapunk egy picit populárisabbat (korszerűbbet). Ugyanakkor a módosulás a költemény lényegét nem érinti – a mű összességében szellemdús marad; egy listát kapunk arról, hogy miket mulasztott el a versbeszélő megtenni azért, mert elnézte a naptárat: például „mintegy véletlenül” megvárni szerelmét a megállóban, meghallgatni a *Sors-szimfónia* ismétlését a Petőfin, „és lejegyezni közben az érzéseimet”. Ebből a példából is kitérünk, hogy egy érzékeny, kiterjedt érdeklődésű és műveltségű, ugyanakkor a jellemző kamasz gondok és a családi ügyek iránt is elfoglalt gyerekről van szó. Ha nem tévedek, egyetlen vers maradt ki az első anyagból, a *Rossz este*, amelynek okáról háttérinformáció nélkül csak találgathatunk, hiszen nyilvánvalóan nem színvonalbeli kérdésről van szó. Talán a vers negatív hangoltsága (a szülők közötti feszültség, az apa szomorúsága) toltá volna el kellemetlenebb irányba a könyvet (amelyről egyébként éppenséggel nem állíthatjuk, hogy ne mutatná meg a lét árnyoldalait).

Markánsabb változás, hogy az új kiadásból hiányzik mind az ajánlás, mind a mottó: „Az az én bajom, a különbözőség” (*Naplójegyzet, anno Domini...*). A „különbözés” meglehetősen erőteljes értelmezője volt a korábbi kötetnek, és ha ezúttal a szerkesztők nem is hívják fel annyira rá a figyelmünket a mellékszöveggel, a mostani anyagot is meghatározza – több rendben is, de ezúttal két fő irányt nevezek meg. Az első egy gyermek–felnőtt viszonyban gondolható el: a versvilág kamaszperspektívája mellett gyakorta ott van egy másik, a felnőttnek nevezhető világ távlata, és a kettő sajátos módon hol találkozik, hol ütközik. A másik megközelítés szerint ugyanakkor a szövegekből kirajzolódó én a kortársaitól is különbözik, nem feltétlenül tipikus, mint inkább sajátos, egyedi kamaszfiguráról van szó – tehát amikor például a svéd típusú, gyermeki beszélőt megszólaltató líráról gondolkodunk, gyakran fogalmazunk úgy, hogy a versek a gyermeki látásmódot, fantáziát stb. jelenítik meg. Miközben valószínűleg hasznos lehet ezt az általánosító szempontot el is engedni, s a megképződő lírai én(ek) egyedi jellegét tanulmányozni (ahogyan azt felnőtt verseskönyvek esetében rendre tesszük is). Az identitáskeresés leginkább reflektált módon az *Ők és én* című versben jelenik meg, egyfelől a már említett, felnőttekkel – itt: a szülőkkel – kapcsolatos viszonylatban („Nem akarok olyan lenni, mint ők. / Ők tudják ezt, megbántva néznek rám”), másfelől általánosabb szinten: „Magányos diófa áll az udvarunkban. / Olyan akarok lenni, mint ez a diófa.” A versvégi hasonlat, bár az egyedüllét lényegi része a szerkesztetnek, kellően talányos ahhoz, hogy nyitottá váljon a mű.

Nem véletlen, hogy a *Spirálfűzet*, illetőleg a versvilágbéli spirálfűzet, amelybe a lány a műveit lejegyezi, épp egy, az elképzelt felnőttlétről szóló verssel kezdődik: „Ha felnőtt leszek, pipázni fogok, / és egy padlásszobában lakom, / ahova csillagok / néznek be a tetőablakon. / Reggeltől estig könyvet írok. / Férjem újságot olvas a nappaliban, / a gyerekek játékvonattal játszanak. / A nyikorgó falépcső tetején / megjelenek egy sápadt, hajnali órán, / kezemben a könyv: »megírtam!«, kiáltok, / szememben győztes fények. / Ők felkelnek mind. A derengésben / körülüljük a fehér kerti asztalt, / málnát, meggyet és cseresznyét eszünk. / Én hallgatni fogok, ők beszélnek” (*Így élek majd*). Genderszempon-tú megközelítésben is érdekes a mű, amennyiben a családi és írói szerepek ideális össze-

egyezettethetőségét sugallja, illetőleg már a nyitó sor sem a hagyományos női szerepmintáknak való megfelelést mutatja (igen, egy újabb értelmezése a „különbözés”-nek). Lényeges ugyanakkor az is, hogy a családi téren belüli elkülönülés is megjelenik benne, hiszen nem dolgozószobáról olvasunk, hanem arról, hogy „lakom” – a Virginia Woolf-i „saját szoba” megtetesüléseket is érthetjük ezt a padlásszobát, amely a női szabad önkifejezés tere (a tetőablaki csillaglátás is jelképezi ezt), itt tehát a családi szférába integrálva. A versbeszélő kamaszlány írói ambícióit is megmutatja a vers, amely szerint az élete nagy beteljesülése lehet a „nagy mű” megírása – az utolsó sorok a család feltétlen támogatása mellett azt is jelzik, hogy ennek megtörténte után a magánszféra következhet, a megnyugvás, elcsendesülés. (Azt talán kevésbé tudom beleolvasni ezekben a sorokba, hogy az egyébként beszélő-író anya helye a férj és gyerekek közegeiben a hallgatás – ezúttal aligha erről van szó.) A *Séta a ligetben* reflektáltan is megjeleníti a nemi szerepek (s újfent az identitáskeresés) kérdését: „Nem tudtam, mi legyek: / lány, azaz világos / – mint egy sakkjáték figuráit, / úgy képzeltem el a nemeket –, / vagy fiú, azaz sötét? / És sajnálkozás fogott el, ha néztem / a nagyokat: csak nők vagy férfiak. / Szoknyába-nadrágba-pulóverbe bújtam, / hol lánynak, hol fiúnak öltöttem, szabadon. / Aztán a tervezgetésnek egy csapásra vége lett. [...] Lány vagyok azóta, / örökre foglyod, szerelem.” A vers a „szerelem börtöne” klasszikus toposzát írja újra korszerű, de nem ideologikus perspektívából.

Az írásra, versköltésre más művek is utalnak. „Írtam egy verset, míg mindenki aludt” – olvassuk az *Írtam egy verset* elején, s ez tulajdonképpen az *Így élek majd* elképzelt szituációjának megismétlése: ugyanúgy „néma csönd”-ben, a családi kör figyelmétől mentesen, kora reggel születik a vers, amely viszont épp ellentétes a körülményekkel: „»A szabadságért meghalni a hőmezőn«, / ez lett a versem címe, műfaja: csatadal”. Látjuk, hogy a verstéma itt sem harmonizál a sztereotipikus nemi elvárásokkal, de ez egyáltalán nem ironizálja a szöveget. Ez nem, a szituációs ellentétezés – a hajnali csendes ház légköre, illetve az utcáról beszűrődő utcacakarítás hangjai, illetőleg a harci tematika – azonban némiképp igen. Valamint az is, hogy a Petőfi-féle *Csatadal* pergő ritmusától, zajától, militáns jellegétől némiképp elüt a fiktív verscím lassú, tulajdonképpen békés – ugyanakkor szintén petőfies – jellege. Mondhatjuk, hogy a kamaszlány a hagyomány újrajrásával kísérletezik. A *Búcsú az iskolától* című műben a – vélhetően – ballagási ünnepi beszédet fogalmazza a lírai én, s ismét igyekszik csavarni egyet a megszokott kliséken: „Hiába ígérjük, hogy visszajövünk majd, / tudom, hogy idegenek lennénk / nektek, és túl nagyok...” Reális helyzetértékelés, avagy a perspektíva-váltás képessége? Ilyen és hasonló megoldások miatt (is) mondhatjuk, hogy a kötetben megképződő figura kivételesen intelligens. Aki ugyanakkor meghatódik saját művétől: „Elfullad a hangom a saját szövegemtől”. A hangütés itt egyszerre önironikus és kendőzetlenül egyenes. S persze önbizalomról is árulkodik – ez majd a második ciklusban is előkerül: „Mit tennél, kérdeztem apámat, / ha kiderülne, hogy zseni vagyok” (*A boldog bűn*).

A levél műfaja több versben előkerül. A korábbi kötet, valamint a mostani első ciklus címado verse, a *Rejtjeles tábori lap* maga is valamiféle episztola, amelyben a gyerek – „hű lányotok” – inkább pozitív tábori élményeiről számol be szüleinek, de a sorok kezdőbetűiből akrosztichonként az alábbi olvasható ki: „Kérlek vigyetek haza”. A rejtett üzenet persze a levél tartalmi részével is harmonizál olykor, például: „Tiveletek sokkal jobb otthon. / Ez az első és talán utolsó levelem. / Kérlek, olvassátok el figyelmesen.” A szülőkhöz intézett segítségkérés, a „kérlek” így kétszeresen is beleíródik a műbe. Egy másik a szülőkhöz írott levél szintén, igaz, másképpen többértelmű. Az *Erről a levélről többet nem esett szó*nak a címe kölcsönzi a metajelleget, amennyiben maga a szöveg arról számol be, hogy összevetett a nővérel, és kéri szüleit (ismét a „kérlek” felhívással), intézzék el, hogy a testvér menjen kollégiumba. A beszédaktusok perlokúciós jellegéről, azaz a befogadó(k)ra tett hatásról egyik esetben sem lesz tudomásunk, de nem is ez bennük az érdekes, hanem egyfe-

lól a közlési szándék megmutatkozása, ezzel összefüggésben a figuraépítés, másfelől minden esetben a nyelviség, a finom, összetett szövegmechanika. Ez kevésbé poétikai, mint inkább retorikai rétegzettség. Az édesanyának címzett *Levél a szőnyegen* apológia, amelyben a gyerek az üzenetben kér bocsánatot azért, hogy engedély nélkül elment az osztálybuliba, elcsent rá ötven forintot, és az anya ruháját is fölvette. A levél múlt időben fogalmaz, ugyanakkor annak írásakor a cselekvések még csak épp történni fognak – az olvasás idejére válnak már valóban megtörténtté. A könyv második, friss ciklusában pedig előbb olvashatunk egy „fürdőszobapolcon felejtett szerelmes vers”-ről: először *A boldog bűnben* merül föl, hogy az apa elolvasta, „és beleborzadt”, majd a *Szabadbölcsészben* kapunk bővebb leírást róla: „Ami pedig a fürdőszobapolcon felejtett / verset illeti, *random találkozás / a váci szabadstrandon*, ez lett a címe, / és a magyartanáromnak írtam”. Közvetlenül eztán olvashatjuk a szóban forgó költeményt (föltéve, hogy egységes szöveg-univerzumként, narratívaként is olvassuk a könyvet), ám eltérő címmel. *A Magyartanáromat* érdemes teljes terjedelmében idézni, mert remek példája a Takács-kamaszszövegek modális gazdagságának és stiláris eklektikájának, játékos ironiájának, szellemességének, az irodalmi hagyománnyal folytatott párbeszédnek – ráadásul egy olyan témában, amely akár ingoványos is lehetne (egy gyereknek a tanára iránt érzett szerelmének megvallása egy tényleges találkozás apropóján). Itt valahogyan mégsem válik problémássá – s itt a poétikai rétegzettség is megmutatkozik. „Random találkozás a börtön / előtt, a váci szabadstrandon. / Fejem vállára hajtom, / lángra gyúló arcom / két tenyerébe ejtem. / Sejttem, hogy ő is kedvel engem. / Jó napot, tanár úr! – mondom, / s az érzelmeimtől elfulad a hangom. / Nagyon kúl. Süt a nap, a szél fúj, / az égen bárányok fodrozódnak. / Szélvihar lesz holnap. / Rám néz és mosolyog, / azt mondja: jó napot!” Nem elrugaszkodott a következtetés (ismét csak: ha egységes narratívaként is olvassuk a kötetet), hogy a magyartanárnak nem kevés köze van ahhoz, hogy a kamaszlány ennyi irodalmi referenciával él – csak egy a szövegeken átívelő példát említve: a könyvet „úgy tartom, mint Hamlet, kinyitva” (*Sóhaj*); „Kedvenc hősöm, Hamlet által üzenem” (*Legjobb barát nőm*).

„Őrizze minden költemény a titkát!” – olvassuk a *Spirálfüzet* című versben, s a szövegkörnyezet alapján ott elsősorban a költemények mögötti személyes inspiráció elleplezéséről, illetőleg megírásának körülményeiről van szó. Ez tehát a költő magánemberi rejtőzködése. Egyúttal azonban ez az olvasás szabadsága felé történő nyitás is, illetőleg a „titok őrzése” nem pusztán azt jelenti, hogy maradjon is az rejtve – az is benne van, hogy minden költeményben van valamilyen felfejtésre váró titok. Ez pedig rendkívül izgalmas. Mint ahogyan az egész Takács-kamaszverskorpusz is. „Ámbár döntsön az utókor felőle.”